

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ПЛЮЩ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 316.771:316.324.8

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ВПЛИВУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України

Науковий консультант: член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор **ТАТЕНКО Віталій Олександрович**, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент **ЛЩИНСЬКА Олена Альбертівна**, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника МОН України, професор кафедри загальної та клінічної психології

доктор психологічних наук, професор **БОНДАРЧУК Олена Іванівна**, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, завідувач кафедри психології управління

доктор психологічних наук, доцент **ДРОЗДОВ Олександр Юрійович**, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, завідувач кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

Захист відбудеться 30 жовтня 2018 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

Автореферат розісланий 27 вересня 2018 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л.М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для сучасної епохи характерним є те, що генерування, передавання та інтерпретація інформації стали фундаментальними джерелами виробництва і влади. Посилюється вплив інформаційно-комунікаційних технологій на всі сфери людської діяльності. Досягнення у галузі нових технологій, на яких ґрунтується функціонування інформаційного суспільства, різко змінили характер масових комунікацій. Особливістю комунікаційних процесів за умов глобалізації є їхня технологічна складність, яка забезпечує швидкість та доступність комунікацій і водночас уможливорює конструювання інформаційного простору, співавтором тексту якого може бути кожен суб'єкт. Все більше часу індивідуальні суб'єкти проводять у віртуальному просторі, замінюючи реальні контакти на опосередковані. Засоби масової комунікації з каналу отримання інформації і простору комунікації трансформуються в одну з основних сфер життєдіяльності, створюючи особливу інформаційну реальність як принципово нове середовище перебування сучасної людини. У зв'язку з тим, що суспільство налаштоване на постійне споживання інформації, виникає спокуса управління процесами конструювання віртуальної реальності через контроль над інформаційними потоками.

В постіндустріальному суспільстві помітне посилення впливу інформаційних технологій на всі сфери людської діяльності. Залежність соціальних комунікацій від використаних інструментів (інформаційних технологій) створює сприятливі умови для впровадження нових механізмів управління соціальними процесами, зокрема через оволодіння можливостями сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Зростання обсягів суперечливої інформації ускладнює зіставлення її з реальністю споживачами. Завдяки цьому суб'єкти впливу можуть керувати потоками інформації, залишаючись при цьому прихованими, що ускладнює розуміння справжньої мети авторів інформації. У зв'язку з цим вивчення соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, які забезпечують перетворення цілей суб'єктів впливу в дії споживачів інформації, видається цілком актуальним. Як указано в науковій літературі (З. Бжезинський, С. Г. Кара-Мурза, Г. Г. Почепцов та ін.), використання інформаційних технологій для формування суспільної свідомості може бути спрямоване не тільки на консолідацію суспільства, але і на дезорганізацію його життєдіяльності. Саме тому розуміння принципів дії соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу дасть змогу запропонувати основні напрями практичного забезпечення інформаційної безпеки постіндустріального суспільства.

Зростаюча технологічна складність новітніх інформаційних носіїв та безперервне удосконалення інформаційно-комунікативних технологій створюють можливості для розроблення та впровадження принципово нових механізмів інформаційного впливу. Сучасний стан розробленості проблеми функціонування механізмів інформаційного впливу характеризується існуванням значної кількості підходів, що спираються на різні методології, які можуть суперечити одна одній. Це потребує створення деякої мірою універсального теоретико-методологічного конструкту, спираючись на який, соціальна психологія матиме можливість

застосовувати новий оригінальний підхід для дослідження механізмів інформаційного впливу.

Стан вивчення проблеми. Складність феномена інформаційного впливу, багатоваріантність форм його прояву, що зумовлюють організацію процесу соціальної взаємодії, привертають увагу представників найрізноманітніших дисциплін, коло яких постійно розширюється (соціологія, політологія, соціальна і політична психологія, культурологія, журналістика, соціальна філософія, семіотика, герменевтика, мовознавство, лінгвістика тощо). Зростання спеціалізації наук приводить, з одного боку, до щоразу докладнішого і повнішого аналізу, а з другого – до множинності (звратною стороною якої є фрагментарність) теоретичних і методологічних підходів до вивчення механізмів інформаційного впливу.

Досягнення мети інформаційного впливу здійснюється в ході комунікації суб'єктів, яка розглядається як взаємодія суб'єктів за допомогою інформації. В рамках інформаційно-орієнтованих підходів інформаційний вплив аналізують як результат впливу інформації, під якою можна розуміти і одичне інформаційне повідомлення (його текст), і сукупність текстів (метатекст) та інформаційний простір суспільства в цілому (Дж. Брайант, С. Томпсон, І. М. Дзялошинський, М. Кастельс, М. М. Слюсаревський, П. Д. Фролов та ін.). Розглядаючи суб'єкт-суб'єктну взаємодію автора інформації та її споживача, маємо враховувати організацію соціального контексту, яка визначає процеси міжсуб'єктної взаємодії в ситуації комунікації (Ф. Зімбардо, П. Лазарсфельд, Е. Ноель-Нойман, Г. Г. Почепцов, В. О. Татенко, Р. Чалдіні та ін.). Ефективність інформаційного впливу залежить від здатності споживача інформації самостійно її інтерпретувати, засвоювати передані смисли, реконструювати наміри суб'єкта впливу (Т. З. Адам'янц, Ван Т. А. Дейк, Т. М. Дрідзе, С. Московічі та ін.).

Різні аспекти комунікації, які зумовлюють процеси інформаційного впливу, передбачають міждисциплінарність її вивчення. У ролі складових частин наук, що займаються фізичним описом інформації, її знаковим втіленням, прийомами і способами конструювання текстів, виступають такі дисципліни, як мовознавство, лінгвістика, журналістика та ін. (О. М. Баранов, Р. Блакар, І. Т. Касавін, В. В. Налімов, Ф. де Соссюр, Ю. С. Степанов). Змістовим, ціннісним, цільовим аспектам інформації приділена увага в семіотиці, герменевтиці, теорії мовних актів тощо (Р. Акофф, Т. З. Адам'янц, Д. Лакофф, Ю. М. Лотман, Дж. Остін, Ч. Пірс, П. Рікер та ін.). Соціальним контекстам ситуації комунікації все більше уваги приділяється в таких наукових дисциплінах, як соціальна психологія, соціологія, політологія, комунікологія, соціальна філософія тощо (П. Бурдьє, Ж. Бодріяр, Е. Гідденс, Д. В. Ольшанський, Х. Ортега-і-Гассет, Ю. Габермас, Ф. І. Шарков та ін.). Комунікація як ресурс для процесів самоорганізації суб'єкта і конструювання його дискурсу розглядається у психології, культурології, теоріях самоорганізації і соціального конструктивізму, в теоріях дискурсу тощо (В. І. Аршинов, Е. М. Князева, М. Л. Макаров, С. Московічі, В. Ф. Петренко, У. Еко та ін.).

Різноманіття сучасних теорій, що спираються на різні підходи, зумовлює проведення аналізу механізмів інформаційного впливу, здійснюваного в ході соціальних комунікацій, з позицій мультипарадигмальності. У постнекласичній

науці відзначено феномен синергетики, яка, долаючи міждисциплінарний рівень, претендує на статус самостійного філософсько-методологічного підходу (В. І. Аршинов, Р. Г. Баранцев, В. В. Василькова, Г. Хакен, Є. І. Ярославцева та ін.). Саме тому застосування синергетичного підходу сприятиме розкриттю як загальних закономірностей соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, так і конкретних, притаманних сучасному етапу розвитку інформаційного суспільства.

Дисертаційна робота виконувалася в рамках тематики досліджень «Соціально-психологічні механізми формування консолідованої громадської думки щодо освітніх та суспільних реформ» (2013–2015 рр., номер державної реєстрації 0113U002134) та «Організаційні форми та методичні засоби психотехнологічного супроводу освітніх та суспільних реформ» (2016–2018 рр., номер державної реєстрації 0116U003301) лабораторії соціально-психологічних технологій Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 5/14 від 27 березня 2014 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні НАПН (протокол № 5 від 27 травня 2014 року).

Об'єкт дослідження – інформаційний вплив у процесі соціальної комунікації.

Предмет дослідження – соціально-психологічні механізми інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування і визначення в межах синергетичної концепції засад функціонування соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу та напрямів забезпечення інформаційної безпеки постіндустріального суспільства.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **основні завдання** дослідження:

1. Запропонувати методологічний та методичний інструментарій дослідження процесів соціальної комунікації в постіндустріальному суспільстві та інтеграції різних підходів до вивчення соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу.

2. Здійснити аналіз і розкрити особливості існуючих підходів до вивчення процесів комунікації, в ході яких відбувається інформаційний вплив і проявляються його механізми.

3. Розробити синергетичну концепцію інформаційного впливу.

4. Побудувати модель соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу в рамках запропонованої концепції.

5. Розкрити способи визначення та показники ефективності інформаційного впливу.

6. Дослідити особливості застосування технологій інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві щодо можливостей просування цілей суб'єкта впливу.

7. Запропонувати основні напрями забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Теоретична і методологічна основа дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить синергетика, яка, будучи феноменом

постнекласичної науки, перетворюється в наукову методологію, для якої характерним є розгляд природних явищ і процесів на основі принципів самоорганізації складноорганізованих систем. При цьому спираємося на класичні та сучасні праці вітчизняних і зарубіжних вчених: В. І. Аршинова, О. О. Богданова, В. Г. Буданова, І. С. Добронравової, Е. М. Князевої, С. П. Курдюмова, І. Пригожина, І. Стенгерс, Г. Хакена та ін. Оскільки автор розуміє дискурс як продукт соціального і культурного конструювання, в роботі використано основні положення соціального конструктивізму, відбиті в дослідженнях П. Бергера, Т. Лукмана, Ф. Варела, У. Матурані, К. Дж. Джерджена, Дж. Келлі, В. Ф. Петренко, Р. Харрі та ін.

Логіка дослідження зумовлює необхідність аналізу соціального контексту процесів інформаційного впливу, тобто вивчення теорій сучасного суспільства. Вони представлені в працях З. Баумана, Д. Белла, З. Бжезинського, Е. Гідденс, М. Г. Делягіна, В. Л. Іноземцева, М. Кастельса, О. І. Ракитова, Е. Тоффлера, А. Турена, Ф. Вебстера та ін.

Теоретичну основу дослідження становлять принципи дослідження соціальної комунікації, розроблені у працях таких вітчизняних і зарубіжних філософів, соціологів і психологів, як Л. С. Виготський, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Н. Луман, С. Московічі, Г. Г. Почепцов, Ю. Габермас, М. Фуко, Р. Харріс, У. Еко та ін. Комунікацію розглянуто не тільки як передавання інформації або обмін нею, а й як процес досягнення мети автора інформації. Таке розуміння комунікації спричиняє до опори на суб'єктний підхід в аналізі процесів соціальної реальності, реалізований у роботах К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової, О. В. Брушлинського, О. Л. Журавльова, В. Є. Лепського, В. О. Татенка та ін.

Ще один блок робіт включає дослідження, в яких безпосередньо проаналізовано різні аспекти інформаційного впливу: основні його види – пропаганда, маніпуляції, інформаційні війни, що використовують різні інструменти впливу і водночас передбачають різні способи протидії цьому впливу. Це роботи таких авторів, як Т. З. Адам'янц, Г. В. Грачов, ван Т. А. Дейк, Е. Л. Доценко, Т. М. Дрідзе, С. Г. Кара-Мурза, Ю. М. Лотман, М. Л. Макаров, Г. Г. Почепцов та ін.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і забезпечення достовірності основних положень і висновків використовувалися наступні теоретичні методи дослідження:

аксіоматичний, в основі якого лежить конструювання теорій за допомогою логічного висновку з аксіом, – для створення універсального теоретико-методологічного конструкту, який дає можливість цілісного розуміння механізмів інформаційного впливу; *контекстуальний* – для розширення рамок аналізу інформаційного впливу; *синергетика* як трансдисциплінарний метод, що дозволяє долати парадигмальну множинність існуючих підходів, – для розгляду інформаційного впливу як феномена, що сприяє самоорганізації споживача інформації, групового суб'єкта комунікації, колективного суб'єкта суспільства.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми функціонування соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, яке дає можливість

інтегрувати різні підходи до вивчення інформаційного впливу у варіант універсального теоретико-методологічного конструкту.

Уперше:

– в основу розуміння самоорганізаційних синергетичних процесів покладено принцип конструювання тексту, який автор вибудовує відповідно до власного задуму;

– запропоновано синергетичне розуміння засадничих понять концепції інформаційного впливу, а саме: дискурс визначено як текст життєвого проекту в тексті життєдіяльності суб'єкта, інформацію – як фрагмент дискурсу суб'єкта впливу, інформаційний вплив – як просування дискурсу суб'єкта впливу;

– розроблено синергетичну концепцію інформаційного впливу, в рамках якої його організовано за принципом тексту, коли інформаційний вплив розгортається в безпосередній вплив інформації, опосередкований вплив автора інформації, індуктивний вплив дискурсу автора інформації, що призводить до активізації процесу самоорганізації споживача інформації, групового суб'єкта комунікації, суспільства в цілому як результату інформаційного впливу;

– сконструйовано синергетичну модель соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, в якій текстовий принцип організації соціально-психологічних механізмів (інформаційної, соціальної, ментальної природи) набуває втілення у функціонуванні цих механізмів, що представлено в моделі як властивості масштабної інваріантності;

– доведено компліментарність організації соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу та психологічних механізмів сприйняття інформації: якщо в процесі комунікації суб'єкт інформаційного впливу здійснює складання тексту(ів), то споживач починає сприйняття інформації з деконструкції тексту(ів).

Поглиблено науково-теоретичні положення про застосування синергетичного підходу та можливості його використання у соціальній психології щодо дослідження соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві та створення універсального теоретико-методологічного конструкту, який інтегрує різні підходи до вивчення інформаційного впливу.

Подальший розвиток отримали уявлення про:

– стратегію інформаційної безпеки суспільства, яка в умовах інформаційної відкритості та конкуренції країн при конструюванні спільного проекту глобалізації передбачає наявність якісного соціетального дискурсу, що включає забезпечення функціонування життєдіяльності суспільства на належному рівні; управління простором соціальних комунікацій; управління (ре)конструюванням соціетального дискурсу;

– основні напрями забезпечення інформаційної безпеки суспільства, до яких віднесено підтримання технологічної конкурентоспроможності держави, що обумовлено високим рівнем розвитку власної науки, який дає можливість протидіяти інформаційно-технологічним впливам інших країн; здатність суспільства організовувати міжнародні об'єднання, що створюють системи колективної безпеки;

участь суспільства у конструюванні дискурсу глобалізації в ролі одного з його авторів.

Практичне значення отриманих результатів. Розуміння соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу дасть змогу протистояти деструктивним інформаційним впливам і протидіяти політичним маніпулятивним технологіям, а також сприятиме самоорганізаційним процесам суспільства, спрямуванню спільних зусиль його суб'єктів на конструювання соціетального дискурсу. Положення і висновки дисертації доповнять сферу наукового знання про соціально-психологічні механізми інформаційного впливу, розширять основу для подальших теоретичних і практичних розробок цієї проблеми.

Результати дослідження можуть бути використані у розв'язанні низки прикладних завдань в системі соціального управління: у формуванні стратегії розвитку суспільства; в інформаційному супроводі модернізаційних процесів; у конструюванні консолідованої громадської думки з приводу соціальних перетворень. Ці результати можуть бути використані також громадськими і політичними організаціями, ЗМІ, соціальними інститутами в процесі їхньої інформаційної діяльності. Крім того, отримані результати можна використовувати у викладанні курсів загальної та соціальної психології, соціології, спецкурсів із соціальної комунікації, соціології комунікацій та ін.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено:**

у навчальний процес на психолого-педагогічному факультеті Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка при викладанні курсів «Соціальна психологія», «Політична психологія», «Психологія масової поведінки» (довідка про впровадження № 50 від 20.12.2017 р.);

в освітній процес Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» у процесі підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти і практичних психологів системи освіти при проведенні тематичних дискусій та навчальних тренінгів (довідка про впровадження № 19-03/49 від 14.12.2017 р.);

у навчальний процес підготовки студентів історико-юридичного факультету (спеціальність «Політологія» – 052) та факультету соціальної роботи (спеціальність «Психологія» – 053, «Менеджмент» – 073) Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя (довідка про впровадження № 05/205 від 22.12.2017 р.);

у навчальний процес підготовки студентів кафедри психології ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» – матеріали монографії використовуються у викладанні дисциплін «Психологія конфлікту», «Соціальна психологія» та «Психологія маніпуляції» студентам, що навчаються за напрямом 053 (6.030120) «Психологія», а також під час написання курсових, бакалаврських, магістерських робіт (довідка про впровадження № 97/13 від 23.01.2018 р.);

у наукову роботу та освітню практику Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, зокрема, використовуються у дослідженнях наукових співробітників, розробці навчальних та тренінгових форм роботи для дорослих, у навчальних програмах підготовки здобувачів вищої освіти, докторів наук у галузі 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія» та у галузі 01

«Освіта / Педагогіка» за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки» (довідка про впровадження № 01-08/36 від 29.01.2018 р.);

у навчальний процес Криворізького державного педагогічного університету при підготовці фахівців з напрямів 053 «Психологія», використовуються викладачами психолого-педагогічного факультету у викладанні таких дисциплін, як «Соціальна психологія», «Основи теоретичної психології», «Активне соціально-психологічне навчання» (довідка про впровадження № 09/1 – 73/3 від 26.02.2018 р.).

Особистий внесок автора. Розроблені в дослідженні теоретичні положення належать автору. Дисертація, монографія та інші професійні публікації з цієї проблеми, видані в Україні, написані без співавторів. У наукових роботах, виданих за кордоном, авторство здобувача полягає в теоретичному аналізі проблеми, узагальненні відомих концепцій і експериментальних результатів та їх інтерпретації в синергетичному ракурсі. Всі ідеї світової та вітчизняної психології, на які спирався автор у дослідженні, він використав, посилаючись на першоджерела.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження узагальнено й висвітлено у доповідях на 33 всеукраїнських, міжнародних та зарубіжних наукових і науково-практичних конференціях, методологічних семінарах, симпозіумах, а саме: на щорічній науковій конференції Інституту соціальної та політичної психології (2013, 2016, 2017); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави» (Київ, 2005, 2008, 2011, 2017); науковій конференції «Курасівські читання – 2007: Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії» (Київ, 2007); Всеросійській науковій ювілейній конференції, присвяченій 120-річчю від дня народження С. Л. Рубінштейна, «Психология человека в современном мире» (Москва, 2009); Міжнародній науковій конференції «Теория и практика российской политической психологии» (Санкт-Петербург, 2009); VI Харківських міжнародних психологічних читаннях «Психологія в суспільстві, що трансформується», присвячених пам'яті А. Н. Лактіонова (Харків, 2010); Міжнародній науково-методичній конференції «Интегративная психология: теория и практика» (Ярославль, 2010); Першому Всеукраїнському конгресі із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (Київ, 2010); Всеукраїнській науковій конференції «Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2011, 2012, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-психологічні проблеми цілісності українського суспільства» (Черкаси, 2012); інтернет-конференції «Современная Россия и мир: альтернативы развития (Информационные войны в международных отношениях)» (Барнаул, 2012); методологічному семінарі НАПН України «Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив» (Київ, 2013); XXIV Заочній міжнародній науково-практичній конференції «Инновации в науке» (Новосибірськ, 2013); Міжнародному науковому симпозіумі «Рефлексивные процессы и управление» (Москва, 2013, 2015, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Личность в изменяющихся социальных условиях» (Красноярськ, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Коммуникативные платформы для социальных и медийных инноваций» (Москва,

2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Развитие современной цивилизации: ответы на вызовы времени» (Корольов, 2015); Міжнародній теоретико-методологічній конференції «Социология жизни: теоретические основания и социальные практики» (Москва, 2016); Міжнародній науковій конференції «Общественное мнение и принятие политических решений на местном и глобальном уровнях: возможности и ограничения» (Москва, 2016); VIII Міжнародній конференції «Советский дискурс в современной культуре: постколониальный аспект проблемы» (Москва, 2016); Всеросійській науковій конференції «Ковалевские чтения» (Санкт-Петербург, 2016, 2017); П'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Философия и культура информационного общества» (Санкт-Петербург, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій» (Київ, 2017).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації представлено в 47 публікаціях автора: одній монографії; 21 статті у наукових фахових виданнях, що входять до списку МОН України; 6 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; у 19 статтях і тезах в інших наукових виданнях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел із 469 найменувань (із них 13 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 400 сторінок, основний зміст роботи викладено на 351 сторінці. Дисертація містить 2 таблиці та 16 рисунків, які займають 10 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, вказано теоретико-методологічні основи дослідження; описано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення роботи; наведено дані про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** дисертації «**Теоретико-методологічні основи дослідження соціальних процесів постіндустріального суспільства**» проведено аналіз соціальних процесів постіндустріального суспільства. Аргументовано застосування синергетичного підходу як дослідницького інструменту пізнання соціального світу. Запропоновано синергетичні моделі організації суспільства і ментальної організації індивідуальних суб'єктів, що дає можливість обліку соціальних і психологічних детермінант при моделюванні соціальних процесів.

Сучасному суспільству властивий небувалий раніше рівень опосередкування досвіду людей засобами масової комунікації, коли складні побудови віртуальної (інформаційної) реальності домінують над безпосередніми враженнями від зустрічей з дійсністю і суб'єктивними знаннями (Ж. Бодріяр, А. Черних). Людство на рубежі ХХ–ХХІ ст. перейшло в нову стадію свого розвитку, в якій кардинальні суспільні зміни пов'язані з інформаційними та комунікаційними технологіями. Щодо неї застосовуються різні визначення, основними з яких є «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «суспільство знання», «комунікативне суспільство», «програмоване суспільство» (Д. Белл, Г. Бехманн, В. Іноземцев,

М. Кастельс, Е. Тофлер, А. Турен, Ю. Габермас та ін.). Продукування знаків і знакових систем, які виражають сенси і визначають завдання життєдіяльності, стає провідним сектором інноваційної економіки і політики, що дає можливість управляти масовою поведінкою індивідуальних суб'єктів. У зв'язку з налаштованістю суспільства на постійне споживання інформації виникає спокуса управління процесами конструювання віртуальної реальності через контроль над інформаційними потоками.

Контактуючи з інформаційними інтерпретаціями подій, ми маємо справу не з об'єктивним описом дійсності, а з варіантами її суб'єктивної інтерпретації. Суб'єктивізм призводить до існування безлічі моделей світу, а це передбачає розвинену систему комунікацій в суспільстві, яка дозволяє верифікувати інтегративну метамодель мінливого світу. В постіндустріальному суспільстві виникають нові форми соціалізації, що ґрунтуються на вільному доступі до інформації, нерегламентованих способах її обробки і соціального використання. Технологічний потенціал цього суспільства дає змогу кожній людині за допомогою простих у застосуванні пристроїв поширювати одночасно свої ідеї серед багатомільйонної аудиторії. Це може стати засобом організації суспільного життя і активної участі в ній усіх громадян, тобто кожен індивідуальний суб'єкт матиме можливість брати участь у конструюванні тексту соціального проекту суспільства.

У складноорганізованих системах (відкритих системах, які інтуїтивно можна уявити як такі, що складаються з дуже великої кількості елементів та зв'язків між ними) процеси комунікації принципово відрізняються від процесів у системах із малою кількістю елементів, тому потребують іншого понятійного та методологічного апарату. Існування безлічі підходів, що спираються на принципово різні методологічні парадигми, зумовлює використання універсального теоретико-методологічного конструкту, за допомогою якого можна забезпечити цілісне розуміння механізмів інформаційного впливу. Для побудови такого конструкту запропоновано використовувати синергетичний підхід, який орієнтує дослідника для аналізу цілого вивчати узгоджену взаємодію частин, котрі утворюють складноорганізовану цілісність, що функціонує на основі процесів самоорганізації (В. Аршинов, Е. Князева, С. Курдюмов, Г. Хакен).

Порівняно з системним підходом застосування синергетичної методології дозволяє розширити рамки аналізу досліджуваних явищ. Складність структурної організації системи і середовища її функціонування доповнює складність самоорганізації системи в часі. У мінливому середовищі система, залишаючись собою, «довстановлює» власне призначення в метасистемі. Це призводить до того, що внаслідок суб'єктивної значущості середовища функціонування проявляє фрактальну метрику. Відбувається інтегрування системи із середовищем, коли система розглядається спільно з контекстом її функціонування, що приводить до подібності в їхній організації. Досліджувана система виявляється частиною метасистеми і передбачає розуміння дослідником ролі системи в функціонуванні метасистеми. У синергетичному підході визначено тринітарну організацію системи на зразок способу організації тексту (текст – автор – задум), коли систему

розглядають як частину метасистеми, маючи при цьому на увазі можливість самоорганізації системи для реалізації своїх функцій у мінливих умовах.

Оскільки системи психологічних знань мають явні або імпліцитні передумови, сформовані загальними уявленнями про природу людини і суспільства, автор пропонує синергетичні моделі ментальної організації індивідуальних суб'єктів та організації суспільства. У складноорганізованому суспільстві із фрактальною організацією суб'єкт здатний конструювати внутрішній світ на зразок організації соціального світу, в діяльність якого він включений. Для позначення конструкцій внутрішнього світу використовують різноманітні терміни – імпліцитна теорія, інтенційна картина світу, когнітивна карта, установка, соціальні уявлення, схеми, сценарії, скрипти, стереотипи, фрейми та ін. (Г. Андрєєва, К. Майнцер, С. Московічі, В. Петренко та ін.). В роботі з цією метою застосовується термін «дискурс».

Суспільство розглядається як текст, котрий (ре)конструюють суб'єкти суспільства протягом своєї життєдіяльності. Цей текст відтворюється відповідно до задуму, функцію якого виконує соціетальний дискурс. Цей дискурс, своєю чергою, є безперервно оновлюваним текстом, породжуваним суб'єктами суспільства в їхніх комунікаціях.

Запропоновані синергетичні моделі ментальної організації індивідуальних суб'єктів і організації суспільства дають змогу моделювати соціальні процеси, які являють собою міжсуб'єктні комунікації зі своєю внутрішньою історією, логікою становлення і самоорганізацією. Ці комунікації, що є соціальними процесами самоорганізації суспільства, розглянуто як (ре)конструювання соціетального дискурсу. Застосування синергетичного підходу дає найбільші можливості для аналізу логіки комунікативної самодетермінації постіндустріального суспільства, котре безперервно змінюється.

У другому розділі дисертації «Специфіка синергетичного підходу при аналізі процесів інформаційного впливу» проаналізовано смислові трансформації розуміння комунікації в історичній перспективі, з урахуванням того, що інформаційний вплив здійснюється в ході комунікації. Враховуючи, що за сучасних умов тиражування численних наукових праць огляди наявних теорій не можуть охопити всього спектру існуючих робіт і стають застарілими ще до моменту їхньої публікації, запропоновано спосіб конструювання простору, в якому розміщені існуючі теорії. Розкрито, що синергетичний підхід, якій запропоновано для аналізу процесів інформаційного впливу, за своєю суттю є соціально-психологічним, оскільки інтегрує соціальні та ментальні детермінанти в рамках цілісного розгляду соціальних процесів.

Синергетичне розуміння комунікації спирається на її тринітарну модель «автор – текст – читач», яка походить ще від Аристотеля. Ця лінійна модель трансформована в конструкцію, в рамках якої текст, що дає змогу планувати досягнення деяких цілей автора, є частиною комунікації суб'єктів, яка становить фрагмент їх життєдіяльності. Розуміння комунікації як єдності трьох компонентів – інформації, автора, споживача інформації – зумовлює розміщення теорій

комунікації у тривимірному просторі, котрий відображає різні аспекти впливу: інформаційні, соціальні, ментальні.

Відзначено наростаючу складність організації одиниць комунікації в історичній перспективі. Розуміння інформації розгортається від знакового тексту до соціального тексту, коли інформація є реплікою в комунікації, і до дискурсивного тексту як фрагмента дискурсу суб'єкта впливу. Автор інформації з автономного суб'єкта трансформується в учасника комунікації, який, своєю чергою, є представником суспільства. Розуміння споживача інформації як носія власного дискурсу доповнюються уявленнями про нього як про особу, що може робити свій внесок у конструювання як спільного дискурсу суб'єктів комунікації, так і соціетального дискурсу.

Разом з тим зростає і складність способів взаємодії складових комунікації. Ці складові (інформація, автор, спільний дискурс) можна розглядати як дискретні, відносно самостійні одиниці; системні елементи комунікації; самоорганізовані взаємозалежні і взаємозумовлені конструкти соціуму, що безперервно змінюється. Як результат, виникає розширене розуміння ситуації інформаційного впливу: споживання інформації індивідуальними суб'єктами змінюється на аналіз суб'єкт-суб'єктних комунікацій аж до розуміння соціальних комунікацій як процесу коригування соціетального дискурсу, спрямованого на конструювання життєздатного суспільства.

Залежно від складності теоретичних побудов дослідників було виділено три групи теорій комунікації: теорії односторонньої комунікації, теорії двосторонньої комунікації і теорії синергетичної комунікації. Теорії односторонньої комунікації розглядають комунікації як вплив інформації неявного суб'єкта впливу, до дискурсу якого зводиться спільний дискурс. Відповідно до теорії двосторонньої комунікації – характерним є вплив інформації та її автора; суб'єктом впливу є не тільки автор інформації, а й учасник комунікації; спільний дискурс конструюється в ході взаємодії суб'єкта впливу і споживача. За теоріями синергетичної комунікації – характерним є вплив інформації, автора, споживача; суб'єкт впливу перебуває в трьох ролях – автор інформації, учасник комунікації, співавтор соціетального дискурсу; спільний дискурс є фрагментом соціетального дискурсу, а не тільки результатом взаємодії суб'єкта впливу і споживача або варіантом дискурсу суб'єкта впливу.

Кожна з цих груп теорій вирізняється власним способом конструювання спільного дискурсу, який характеризує парадигму комунікації, що властива групі. В рамках суб'єкт-об'єктної парадигми комунікації спільний дискурс має одного автора, суб'єкт-суб'єктної – автором є груповий суб'єкт учасників комунікації, синергетичної – автором є колективний суб'єкт, до якого належать учасники комунікації, що конструюють фрагмент соціетального дискурсу.

Згодом дослідники опановують більш досконалий інструмент теоретичного моделювання, коли на основі диференціації компоненти комунікації об'єднують у складні конструкції і створюють цілісні теорії. Зазначимо, що виділені компоненти комунікації, своєю чергою, можна деталізувати. Тексти можуть мати різну складність організації. В ролі суб'єктів, що беруть участь у комунікації, можна

розглядати індивідуальних суб'єктів, групових суб'єктів, суспільство в цілому. Дискурс можна аналізувати з різним ступенем деталізації – від його фрагментів до метадискурсу, до складу якого він входить. Результатом комбінування різних елементів і можливих способів їх поєднання може бути розмаїття можливих теорій. Завдяки технологічному розвитку суспільства з'являються нові носії інформації, вдосконалюються соціальні технології, що зумовлює новий виток розвитку теорій комунікації.

У рамках запропонованого синергетичного підходу інформаційний вплив розглянуто як вивчення впливу інформації в межах комунікації суб'єктів, що є частиною їх життєдіяльності, тобто одночасно аналізується вплив інформації, комунікації суб'єктів, життєдіяльності споживача інформації. Відповідно, всі складові комунікації (автор, текст, споживач) також розглянуто крізь призму трьох вимірів. Автор тексту є і учасником комунікації, і співавтором тексту суспільства. Інформація – це автономний текст, репліка в комунікації, фрагмент дискурсу, що конструюється в ході життєдіяльності. Споживач – співавтор власного дискурсу, спільного дискурсу суб'єктів комунікації, соціетального дискурсу. Поєднання психологічних та соціальних детермінант в рамках цілісного розгляду соціальних процесів і дозволяє говорити про соціально-психологічну природу синергетичного підходу.

У третьому розділі «Основні положення синергетичної концепції інформаційного впливу» наведено синергетичне розуміння основних використовуваних понять: інформації, дискурсу, інформаційного впливу. Запропоновано схему просування дискурсу суб'єкта впливу.

У глобальному плані дискурс визначено як текст життєвого проекту суб'єкта в тексті життєдіяльності. Синергетична (тринітарна) модель дискурсу передбачає «початкове» завдання автора дискурсу. У рамках бінарного мислення дискурс формується суб'єктом, у рамках тринітарного мислення панує інша логіка – суб'єкт конструює уявлення про себе (в очікуваному світі), а вже на їхній основі він конструює текст дискурсу від імені неявно передбачуваного суб'єкта.

Дискурс розгортається в трьох вимірах: картина світу, образ суб'єкта, модель життєдіяльності. Суб'єктові, що взаємодіє зі світом, доводиться постійно коригувати мінливу картину світу, набір своїх ролей, горизонт планування життєдіяльності. Через це дискурс суб'єкта становить рухливу конструкцію, постійно оновлювану внаслідок зміни ситуації. Для збереження стійкості організації дискурсу в цілому в кожному з вимірів існує діапазон значень структурних компонентів, в рамках якого структура зберігає власну функціональність. Завдяки цьому організація дискурсу перебуває у стані динамічної рівноваги.

Інформацію розглянуто як фрагмент дискурсу суб'єкта впливу. Вона є знаковим текстом, який містить смисли, закладені автором відповідно до його завдань. Використання інформації імпліцитно передбачає спільність використовуваного інструменту комунікації (соціетального дискурсу). Надходження інформації може приводити до зміни сформованої динамічної рівноваги, що дає можливість суб'єкту конструювати нову форму організації дискурсу, яка охоплює розширений зміст картини світу, інший спектр рольових позицій суб'єкта, інші

горизонти планування. Рухливість організації дискурсу як індивідуальних суб'єктів, так і суспільства в цілому є основною умовою інформаційного впливу, що уможливорює результативні дії.

За синергетичним підходом інформаційний вплив розглянуто як діяльність, що спрямована на просування дискурсу суб'єкта впливу і приводить до засвоєння споживачем фрагментів дискурсу, що транслюється в інформації (рис. 1).

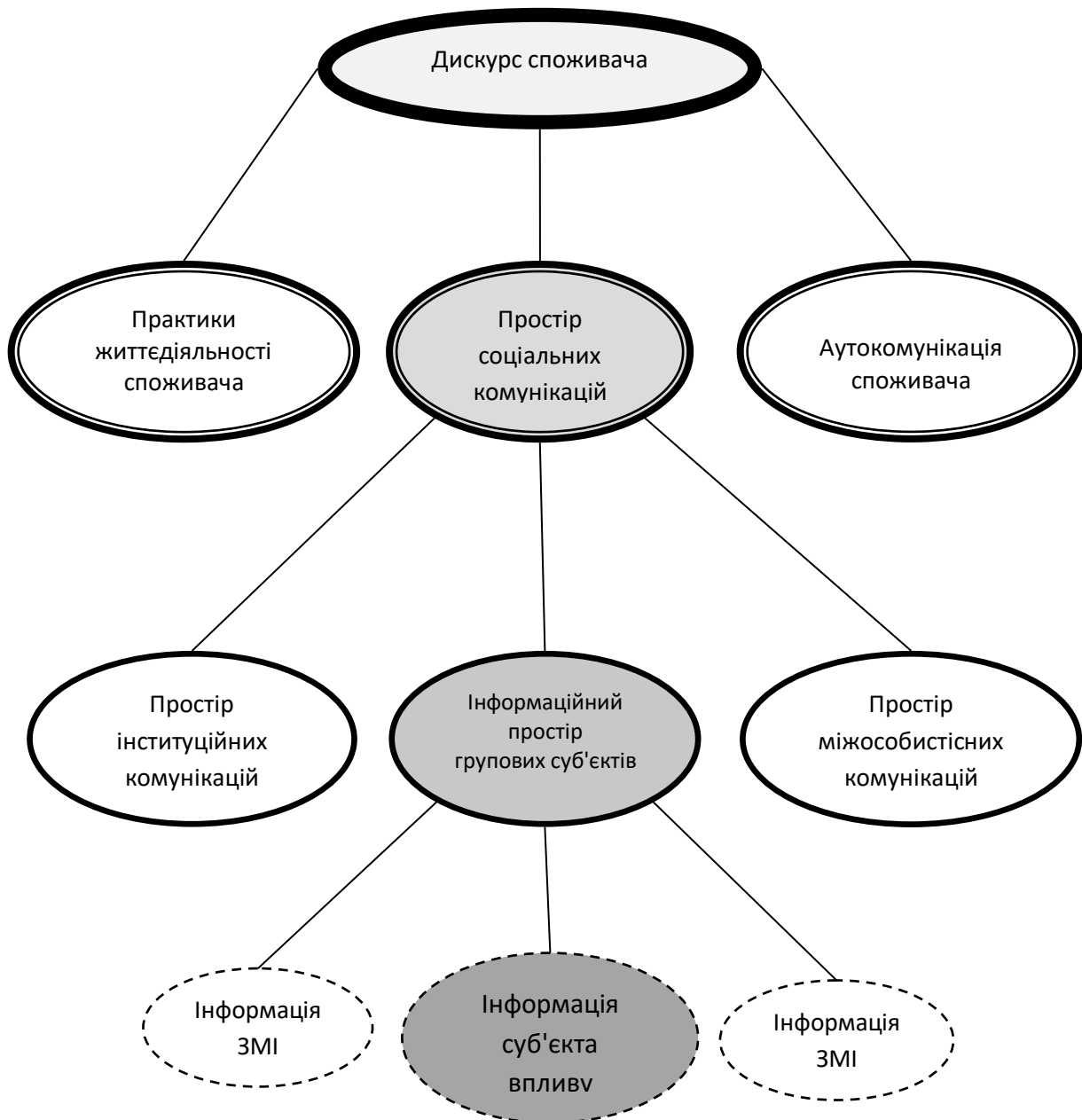

Рис. 1. Схема впливу інформації на дискурс споживача

Дискурсивна взаємодія суб'єктів суспільства означає, що вони, реалізуючи в ході комунікації приватні цілі, конструюють спільний дискурс, який є частиною соціетального дискурсу. Відбувається «комунікація в комунікації», коли комунікація суб'єктів є частиною процесу відтворення соціетального дискурсу.

Відтворення суспільством свого призначення становить трансформацію соціетального дискурсу в часі, корекція якого зумовлена в тому числі і процесами

інформаційного впливу. В такому разі учасником комунікації є все суспільство, а не лише ситуативні споживачі інформації, і мета інформаційного впливу полягає в конструюванні соціального дискурсу, а не тільки в засвоєнні учасниками комунікації трансльованого дискурсу. Просування соціального дискурсу забезпечують організація життєдіяльності соціуму відповідно до дискурсу; комунікація суб'єктів, що утворюють соціальні структури, які претендують на авторство дискурсу; (само)організація вдосконалення дискурсу, що забезпечує його якість. Боротьба за розуми суб'єктів суспільства зводиться до спроб змінити наявне бачення світу через пропонування свого способу моделювання світу, можливих співавторів соціального дискурсу і формату їхньої комунікації. Різне розуміння світу зумовлює різні форми і стратегії соціальних комунікацій, які змінюють суспільство відповідно до дискурсів своїх носіїв.

Зі зміною історичних умов функціональність соціального дискурсу змінюється. З огляду на суб'єктивність, неповноту і релятивістську природу будь-якого дискурсу можна стверджувати, що його можливості завжди обмежені, тобто існують передумови недосконалості дискурсу, які підприємливий суб'єкт інформаційного впливу може використовувати на свою користь. Запорукою успішності інформаційного впливу будуть сформовані у споживача інформації невпевненість в якості його власного дискурсу, применшення його переваг і некритичне сприйняття дискурсу іншого суб'єкта.

У четвертому розділі «Соціально-психологічні механізми інформаційного впливу» представлено розуміння поняття «механізм», запропоновано синергетичні моделі психологічних механізмів сприйняття інформації і соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, що складають основний зміст запропонованої синергетичної концепції.

Для визначення поняття «механізм» використовувалася існуюча в психології універсальна схема, за якою можна виділити три рівні методів: загальних принципів або «ідей», «структури» або «процесу», операційний. У роботі психологічні механізми розглянуто як діяльність суб'єкта з перетворення його ментальних структур. Відповідно до запропонованої універсальної схеми, узгодженої із синергетичним підходом, організація психологічних механізмів подібна до організації тексту: виділяються задум як загальний принцип реалізації психічного процесу, структура діяльності, що включає механізми нижчого рівня, в основі яких лежать набори елементарних психічних процесів. Якщо перетворення ментальних структур відбуваються у процесі аутокомунікації суб'єкта, то можна говорити про власне психологічні механізми. Доповнення ментальних структур суб'єкта фрагментами структур інших суб'єктів протягом взаємодії зі світом дає підстави говорити про соціально-психологічні механізми.

Сприйняття інформації розглянуто як процес вдосконалення споживачем його дискурсу, завдяки якому споживач засвоює фрагменти дискурсу автора інформації. Споживач інформації виділяє в інформації структурні елементи трансльованого дискурсу (знаки, смисли, цілі). Відповідно, психологічними механізмами сприйняття інформації визнано три кардинально відмінні механізми: розпізнавання знаків, розуміння смислів та антиципація цілей.

Психічні дії (психологічні механізми), за допомогою яких відбувається сприйняття інформації, розгортаються в різних ментальних вимірах суб'єкта. Адекватність сприйняття інформації у процесі комунікації, яка й забезпечує розуміння людьми один одного, зумовлена схожим алгоритмом інтерпретації інформації:

- виділенням значущих одиниць у безперервному комунікативному потоці інформації;
- виявленням характеру зв'язку між одиницями в заданому сегменті тексту, що уможливають надання сенсу цьому фрагменту інформації;
- інтеграцією різних фрагментів інформації в цілісну картину, що, врешті, дає можливість реконструювати мету використання інформації.

Ці алгоритми інтерпретації інформації можна застосовувати до різних її структурних елементів. Як результат, конструється складноорганізований механізм, що володіє масштабною інваріантністю (самоподібністю), яка дозволяє споживачеві реконструювати фрагменти дискурсу, закладені в інформації (рис. 2). Наслідком такого розуміння є висновок, що складність механізмів сприйняття інформації спричинена складністю організації дискурсу споживача інформації, тобто тим, якими знаками, смислами, цілями він здатний оперувати. Конкретну структурну модель психологічних механізмів сприйняття дослідник розгортає залежно від передбачуваної складності організації дискурсу споживача інформації, що дозволяє йому витягати з інформації знаки, смисли, цілі різної конструктивної складності.

Механізм <i>Механізми механізмів</i>	Розпізнавання знака		Розуміння сенсу		Антиципація мети	
<i>Механізми антиципації мети</i>						Антиципація
					Розпізнавання	Розуміння
<i>Механізми розуміння сенсу</i>				Антиципація		
			Розпізнавання	Розуміння		
<i>Механізми розпізнавання знаків</i>		Антиципація				
	Розпізнавання	Розуміння				

Рис.2. Модель організації психологічних механізмів сприйняття інформації

Запропонована модель соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу базується на синергетичному підході, в рамках якого кожен з компонентів комунікації (інформація – автор – споживач, що (ре)конструює дискурс) має

текстову організацію. Інформація – це знаковий текст, який виражає позицію автора і є фрагментом дискурсу суб'єкта впливу. Останній перебуває у трьох позиціях – автор інформації, учасник комунікації, співавтор соціального дискурсу. Конструйований дискурс є дискурсом одного з суб'єктів, результатом конструювання спільного дискурсу, частиною процесу (ре)конструювання соціального дискурсу. Відповідно, за такого розуміння можна виділити три соціально-психологічні механізми інформаційного впливу: конструювання знакового тексту інформації, створення соціального контексту комунікації та програмування дискурсу, який використовується споживачем інформації.

Подібна текстова структура надалі відтворена в організації кожного із цих механізмів. Наприклад, конструювання знакового тексту відбувається через завдання тезауруса тексту; завдання набору імпліцитних позицій автора, які дозволяють надавати сенс семантичним одиницям тексту в рамках конструювання частин тексту; побудову логіки організації тексту, поєднання частин тексту в одне ціле відповідно до задуму автора.

Діяльність, спрямована на створення соціального контексту ситуації комунікації, розгортається у двох вимірах, до яких входять організація метатексту (інформаційного потоку) суб'єкта впливу й організація соціального простору, в якому відбувається взаємодія суб'єктів. Програмування дискурсу проводиться у трьох вимірах: шляхом організації життєдіяльності споживача інформації, конструювання простору його соціальних комунікацій, організації його аутокомунікації (рис. 3).

Конструювання знакового тексту інформації	Створення соціального контексту ситуації комунікації		Програмування соціального дискурсу споживача інформації		
	Організація метатексту суб'єкта впливу	Організація соціального простору	Організація життєдіяльності споживача інформації	Конструювання простору соціальних комунікацій	Організація аутокомунікації споживача інформації

Рис. 3. Фрагмент синергетичної моделі організації соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу

Визначені нами соціально-психологічні механізми інформаційного впливу злиті в єдине ціле і діють на споживача одночасно, але кожен із них організований подібно до тексту, складеного з дискретних елементів. Своєю чергою, кожен механізм може бути складноорганізованою діяльністю суб'єкта впливу, розгортуваною залежно від глибини планування цієї діяльності. Складність організації соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу буде зумовлена рівнем складності організації знакового тексту (текст, метатекст, гіпертекст); тим, якого суб'єкта представлятиме автор тексту – індивідуального, групового чи суспільство в цілому; глибиною задуму автора, що може охоплювати ситуацію комунікації, інформаційну кампанію, життєдіяльність в цілому. У роботі наведено різноманітні приклади існуючих механізмів.

Суб'єкт впливу конструює текст інформації, у якій представлений фрагмент його дискурсу. Споживач під час комунікації розкладає цей текст на частини, а на наступному етапі (ре)конструює цілісний дискурс суб'єкта впливу. Таке розуміння передбачає комплементарність організації соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, використовуваних у конструюванні текстів, і психологічних механізмів сприйняття інформації: вибір елементів – розпізнавання елементів; з'єднання елементів – демонтаж цілого на частини, який допомагає розуміти зв'язок елементів у виділених контекстах; спрямування логіки конструювання цілого відповідно до мети – антиципація цілей організації цілого. Якщо суб'єкт інформаційного впливу здійснює складання тексту(ів), то споживач починає сприйняття інформації з деконструкції тексту(ів). Взаємодоповнюваність цих процесів дає можливість чинити інформаційний вплив, що приводить до «засвоєння» фрагментів трансльованого дискурсу. При цьому безпосередній інформаційний вплив опосередковується соціальним впливом автора інформації та індукованим впливом дискурсу суб'єкта впливу, які запускають процеси самоорганізації споживача інформації.

У п'ятому розділі дисертації «Вивчення ефективності інформаційного впливу» подано теоретичне розуміння цього феномена, яке відповідає логіці запропонованої синергетичної концепції інформаційного впливу. Наведені приклади емпіричних досліджень, що ілюструють різні способи визначення ефективності інформаційного впливу.

Під ефективністю зазвичай розуміють результат діяльності, іноді розглядають і саму діяльність або порівняльну оцінку діяльності. В останньому випадку діяльність порівнюють із діяльністю інших суб'єктів або ж розглядають її як відносний показник якості діяльності, що характеризує співвідношення між досягнутими й очікуваними кінцевими результатами діяльності.

У загальному випадку ефективність інформаційного впливу розглянуто як цілісну оцінку досконалої діяльності, як оцінювання результатів проміжної діяльності на шляху до запланованої мети, як оцінку можливості досягнення кінцевих цілей. На практиці ефективність є відносною характеристикою, яка залежить від співвідношення конкретних показників, що характеризують діяльність суб'єкта впливу з просування дискурсу, чутливість аудиторії до зусиль суб'єкта, можливості досягнення цілей впливу. Залежно від теоретичних моделей дослідників інформаційного впливу існує безліч показників ефективності, методів їх оцінки та процедур вимірювання. Спеціальні показники розробляють під конкретну кампанію залежно від її цілей, аудиторії, умов проведення, наявних ресурсів, строків проведення, запланованих проміжних і кінцевих результатів, можливостей моніторингу.

Споживача інформації в різних вимірах життєдіяльності розглянуто як автономного суб'єкта, як суб'єкта взаємодії і як суб'єкта життєдіяльності. Вивчення результатів інформаційного впливу потребує аналізу перетворень характеристик суб'єкта, його взаємодій зі світом та дискурсу в цілому. Досягнення мети суб'єкта впливу (просування його дискурсу) виявляється як у змінах організації дискурсу споживача, так і в трансформації соціетального дискурсу.

Інформаційні впливи викликають зміни стану споживача інформації, спонукають його до діяльності, породжують трансформації дискурсу. Аналіз окремо змін стану, діяльності, дискурсу споживача інформації може не дати цілісного уявлення про успішність просування дискурсу суб'єкта впливу. Зміна стану споживача інформації не означає автоматичного внесення коректив у його діяльність або життєву програму. Дії споживача відповідно до трансльованого дискурсу можуть виявитися ситуативними діями, що пов'язані з соціальним тиском. Зміни дискурсу споживача можуть бути короточасними – дискурс як складноорганізована система перебуває в динамічній рівновазі, флуктуації її компонентів можуть бути підпороговими, надалі ж система повертається до стану рівноваги. Під час наступних спроб просування дискурсу суб'єкта впливу система може або збільшити амплітуду коливання компонентів, або виробити «імунітет» проти одноразових інформаційних акцій за участю цього дискурсу. Зміни дискурсу можуть бути відстроченими в часі, коли подолання інерції самопідтримуваних процесів самоорганізації дискурсу можливе у разі кумулятивного ефекту багаторазових інформаційних впливів, які діють латентно. Накопичення підпорогових змін з часом може призвести до трансформацій структури, що вже буде свідчити про результативність інформаційної кампанії.

Вивчення результатів інформаційного впливу пов'язане з аналізом змін, які відбуваються із суб'єктом (його характеристик, взаємодій зі світом, нормативного дискурсу споживача), тобто порівняння його показників до і після впливу. В рамках синергетичної моделі організація дослідження результатів інформаційного впливу має враховувати дію трьох чинників: впливу інформації, соціального контексту та дискурсу суб'єкта впливу. Виявлення змін, що відбуваються зі споживачем після впливу інформації, дає можливість оцінити її вплив. Його вивчення на кількох різнорідних групах дозволить врахувати вплив соціального контексту. Виявити вплив дискурсу суб'єкта впливу можна за умови відстеження змін в організації дискурсу споживача інформації в часі, зокрема: чи виявилися зміни елементів за межами варіативності їх області значень, чи виникли зміни в позиціонуванні споживачів і в програмах їх життєдіяльності, наскільки організація дискурсу споживачів уподібнилася до організації дискурсу суб'єкта впливу.

Емпіричне вивчення доказів інформаційного впливу за тривалих інформаційних взаємодій, крім дії самої інформації, має враховувати дію інших сил – змін соціального контексту (умов життєдіяльності) і можливості саморозвитку дискурсу суб'єкта за цей часовий проміжок. Оскільки незалежні змінні (інформація, контекст комунікації, споживач) є функціями змінних нижчого порядку, емпіричне вивчення процесів інформаційного впливу є досить складним завданням (функція від функцій змінних). У режимі реального часу в мінливому світі мінливих суб'єктів точне моделювання процесів інформаційного впливу – завдання недосяжне, оскільки відбувається безперервне оновлення даних і додавання нових обставин. Досліднику доводиться обмежуватися скороченою моделлю (обмежене число даних для конкретної ситуації), де впливом деяких змінних можна знехтувати. При цьому в нього завжди є ризик втратити змінні, важливі для споживача, але які дослідник

вважає несуттєвими, що може призвести до порушення екологічної валідності дослідження.

Вивчення ефективності як можливості досягнення цілей суб'єкта впливу передбачає аналіз траєкторії руху дискурсів споживачів інформації у фазовому просторі дискурсів суб'єктів суспільства. Це, по-перше, потребує відстеження динаміки змін дискурсу споживача інформації, по-друге, аналізу характеру цих змін: чи ведуть вони до досягнення мети, до уподібнення дискурсу споживача інформації до дискурсу суб'єкта впливу. В роботі наведено приклади дослідження трансформацій дискурсів групових суб'єктів, які ілюструють можливість вивчення ефективності інформаційного впливу як просування дискурсу суб'єкта впливу в організації соціального дискурсу.

У шостому розділі «Використання технологій інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві» представлено розуміння поняття технологій як діяльності з досягнення мети. Виділено типи технологій інформаційного впливу та наведено приклади їх застосування провідними світовими країнами. Розглянуто ризики, які сприяють неконтрольованому просуванню дискурсу суб'єкта впливу, і запропоновано основні напрями забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Під технологіями інформаційного впливу розуміють діяльність із конструювання механізмів інформаційного впливу, «діяльність над діяльністю», яка дозволяє організувати управління життєдіяльністю суб'єктів суспільства на основі наданої ним інформації. Ці технології спрямовані на конструювання інформації, управління виробництвом контексту ситуації комунікації та управління процесами (ре)конструювання соціального дискурсу (див. рис. 3). Управління ситуацією комунікації з боку суб'єкта впливу передбачає:

- конструювання інформації, інформаційних потоків, інформаційного простору, в які занурені споживачі інформації;
- утворення структур суб'єкта впливу, що створюють, поширюють і інтерпретують інформацію;
- організація соціального простору ситуації комунікації, який передбачає можливі способи конструювання групового суб'єкта комунікації.

Управління процесами (ре)конструювання соціального дискурсу спрямоване на організацію:

- життєдіяльності суспільства, яка ілюструє привабливість реалізації дискурсу суб'єкта впливу;
- простору соціальних комунікацій суб'єктів суспільства, що сприяє просуванню дискурсу суб'єкта впливу;
- управління процесами самоорганізації соціального дискурсу, що дозволяє контролювати процеси його поновлення.

Наведені приклади просування власного дискурсу провідними світовими державами (США, Китай, Росія) не тільки в межах власних країн, але і на міжнародній арені. Громадяни багатьох держав самі прагнуть результатів, яких досягають лідери прогресу. На цьому базується концепція «м'якої сили», реалізація якої націлена на боротьбу за уми представників інших країн і культур. Як результат, суб'єкт впливу дістає можливість пропонувати модель глобалізації, контролювати

процес конструювання спільного дискурсу глобалізації, вибирати цілі здійснення цієї моделі глобалізації.

У постіндустріальному суспільстві соціальні конфлікти і катаклізми переходять в інформаційну сферу, що призводить до розробки доктрин «інформаційних воєн» на новому рівні. Сучасні інформаційні технології створюють потенційну можливість втручання у внутрішні справи інших держав, проникнення в раніше закриті сфери і галузі, які стосуються сфер державних інтересів і національної безпеки. Стають можливими викрадення інформації, поширення комп'ютерних вірусів, таємний моніторинг мереж, їх злам і порушення діяльності. Монополії в інформаційних технологіях дозволяють використовувати їх як засіб отримання прибутку для здійснення глобального інформаційного контролю, для обмеження поширення новітніх технологій управління. Інформаційне суспільство, діставши небачену раніше свободу, динамізм розвитку, виявило і новий ступінь уразливості перед деструктивними факторами та різними соціальними девіаціями, які можуть призвести до дезорганізації товариств.

В умовах глобалізації суспільства як відкритої системи необхідна співпраця з іншими країнами, включно з обміном інформаційними потоками. Під інформаційною безпекою суспільства слід розуміти управління комунікаціями в умовах інформаційного впливу інших країн, що сприяє відтворенню дискурсу суспільства, його просуванню і вдосконаленню його якості.

В інформаційну епоху ризику просування дискурсу іншого суб'єкта завжди присутні. Інша країна, пропонуючи привабливіший зовні дискурс і володіючи технологіями інформаційного впливу, може потіснити інший дискурс, аж до його стирання. В інформаційних взаємодіях суспільство перебуває під загрозою, якщо якість соціетального дискурсу є низькою і не дозволяє розпізнати цілі авторів інших дискурсів; якщо суспільство роз'єднане і частина його суб'єктів не задоволена соціетальним дискурсом, в якому немає привабливих для цих суб'єктів смислів і намірів; якщо соціетальний дискурс є непривабливим для інших товариств, що не сприяє конструюванню спільного дискурсу на рівноправних умовах.

У сучасному світі уникнути інформаційного впливу неможливо. Обмежити просування дискурсу іншого суспільства можна не заборонами, а створенням соціальної системи з більшим ступенем привабливості, енергетики і можливостей самореалізації. Стратегії інформаційної безпеки суспільства передбачають управління життєдіяльністю суспільства, простором соціальних комунікацій (разом з інформаційним простором), самоорганізацією (що передбачає вдосконалення) соціетального дискурсу. Інформаційна безпека суспільства зумовлена якістю соціетального дискурсу, який у ході соціалізації засвоюють індивідуальні суб'єкти, (ре)конструюють у своїй життєдіяльності і виявляють через конкуренцію з носіями інших соціетальних дискурсів.

В організації суспільної інформаційної безпеки варто робити акцент на створенні життєздатного суспільства, яке об'єднує соціально відповідальних індивідуальних суб'єктів, котрі можуть брати участь у конструюванні соціетального дискурсу. У такому суспільстві управління інформаційним простором соціуму пов'язане насамперед з виробленням стандартів якості інформаційного продукту

шляхом створення конкуренції в середовищі самих ЗМІ і їхньої конкуренції з іншими соціальними інститутами, а також шляхом формування аудиторії свідомих, критичних споживачів інформації, вимогливих до її якості. Проблема не тільки у контролі інформаційного простору, але й у топології розподілу інформації в соціальному просторі: важливо зберегти керованість структур (системи освіти, засобів масової комунікації, наукового середовища), які формують дискурси індивідуальної, масової та суспільної свідомості.

В умовах глобалізації суспільство має бути конкурентоспроможним, пропонуючи моделі соціального устрою, які можуть використовувати й інші країни. Створення сучасних технологій є запорукою міжнародного співробітництва та, відповідно, просування дискурсу країни в міжнародний інформаційний простір, підтвердження його якості і привабливості для жителів інших країн. Суспільство, не здатне транслювати інформацію, тобто знаки, сенси життя, наміри розвитку, цікаві для інших, перестає існувати для решти світу. Воно не може бути зразком унікальності, прикладом успішності в окремих галузях, законодавцем мод, воно втрачає можливість впливати на інші країни. Система самоорганізації дискурсу, пропонуючи програму його перетворень, повинна формувати таку його якість, яка забезпечує суспільству можливість входження в міжнародні організації та участі у конструюванні їхнього дискурсу. Суспільство, не пов'язане комунікаціями з іншими суспільствами, втрачає потенціал до саморозвитку. Міжнародне співробітництво передбачає готовність до розуміння дискурсу іншого суспільства, коригування власного дискурсу і можливість конструювання спільного дискурсу.

В сучасних умовах дискурс кожної країни зазнає постійних випробувань, коли в процесі конструювання дискурсу глобалізації будь-якому суспільству доводиться контактувати з носіями інших дискурсів. Основами інформаційної безпеки суспільства на міжнародній арені є технологічна конкурентоспроможність держави, забезпечувана високим рівнем розвитку власної науки, що дає змогу протидіяти інформаційно-технологічним впливам інших країн; організація міжнародних об'єднань, які створюють системи колективної безпеки; участь у конструюванні дискурсу глобалізації в якості одного з його авторів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми функціонування соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві, що втілюється у створенні універсального теоретико-методологічного конструкту, в межах якого забезпечено інтеграцію різних підходів до вивчення інформаційного впливу. На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. В якості методологічного та методичного інструментарію вивчення процесів соціальної комунікації в постіндустріальному суспільстві, в ході яких відбувається інформаційний вплив і проявляються його механізми, обрано синергетику, положення якої дають можливість інтегрувати різні підходи до вивчення інформаційного впливу в універсальний теоретико-методологічний конструкт. Це дає змогу аналізувати соціальні явища і процеси, зокрема

комунікативну самоорганізацію постіндустріального суспільства, що безперервно змінюється, з мультипарадигмальних позицій з урахуванням принципів самоорганізації складноорганізованих систем.

В ролі моделі процесів самоорганізації запропоновано розглянути створення тексту, в якому в єдине ціле інтегруються конструкти різної природи: фізичної (знаковий текст), соціальної (його автор) і ментальної (задум автора). Інформаційний вплив проаналізовано як частину процесу самоорганізації суб'єкта, що використовує інформацію. При цьому в контексті ситуації комунікації, що розгортається, споживач одночасно може бути розглянутий як автономний суб'єкт, як учасник спільного суб'єкта комунікації, як представник суспільства загалом. Як наслідок, стає можливим розширене розуміння ситуації комунікації, в якій вплив інформації опосередковано взаємодією учасників комунікації та інструментом комунікації, наявним у споживача інформації.

2. На основі проведеного аналізу запропоновано спосіб конструювання простору, в якому розміщуються існуючі теорії комунікації. Організація цього тривимірного простору відображає різні аспекти впливу: інформаційні, соціальні, ментальні. Осі цього семантичного простору складають компоненти комунікації: інформація, автор, спільний дискурс.

Особливості існуючих підходів до вивчення процесів комунікації зумовлені використанням різних парадигм комунікації – суб'єкт-об'єктної, суб'єкт-суб'єктної, метасуб'єктної, що передбачають різні способи взаємодії суб'єктів. В рамках цих підходів конструюються односторонні, двосторонні, синергетичні моделі комунікацій, що базуються на відмінних способах побудови колективного автора спільного дискурсу комунікації. В історичній перспективі характерною ознакою сучасних теорій стає наростаюча складність розуміння організації елементів комунікації: інформації, її автора, ментальної організації споживача інформації.

3. Розроблено синергетичну концепцію інформаційного впливу, в рамках якої його організовано за принципом тексту, коли інформаційний вплив розгортається в безпосередній вплив інформації, опосередкований вплив автора інформації, індуктивний вплив дискурсу автора інформації. Метою інформаційного впливу заявлено просування дискурсу суб'єкта впливу. Дискурс визначено як текст життєвого проекту в тексті життєдіяльності в якому містяться цілі автора. Отримання інформації як фрагмента дискурсу суб'єкта впливу запускає процеси самоорганізації споживача інформації, групового суб'єкта комунікації, суспільства загалом та призводить до змін в їх життєдіяльності.

Представлено схему просування дискурсу суб'єкта впливу в процесі комунікації, коли привабливість інформації спричиняє до того, що фрагменти дискурсу суб'єкта впливу стають частиною дискурсу споживача інформації. Це збільшує значущість дискурсу суб'єкта впливу в організації соціального дискурсу, а отже, дає можливість облаштовувати життєдіяльність суспільства відповідно до цілей суб'єкта впливу.

4. Сконструйовано синергетичну модель соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, в якій текстовий принцип організації соціально-психологічних механізмів (інформаційної, соціальної, ментальної природи)

відтворюється в функціонуванні цих механізмів. Це призводить до того, що запропонована модель має властивості масштабної інваріантності.

Механізми інформаційного впливу представлено як складноорганізовану діяльність суб'єкта впливу з просування його дискурсу, що має текстову природу. До соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу віднесено конструювання знакового тексту інформації, створення соціального контексту ситуації комунікації, програмування дискурсу споживача інформації. У будь-якій діяльності суб'єкта з організації інформаційного впливу функціонують всі три соціально-психологічних механізми, проявляючись відповідно до природи і складності організації конструйованого тексту. Дія окремого механізму передбачає можливість розгортання різних структурних механізмів, що складаються з безлічі механізмів нижчого рівня залежно від наявних ресурсів, контексту ситуації і поставлених завдань.

Установлено компліментарність організації соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу та психологічних механізмів сприйняття інформації. Якщо суб'єкт впливу здійснює складання тексту(ів), то споживач починає сприйняття інформації з деконструкції тексту(ів). Взаємодоповнення цих процесів уможливорює інформаційний вплив, що призводить до «засвоєння» фрагментів трансльованого дискурсу.

5. Доведено, що вивчення ефективності інформаційного впливу як оцінки діяльності суб'єкта впливу з просування його дискурсу передбачає аналіз витрачених зусиль суб'єкта впливу, отриманих результатів (змін, що відбулися з аудиторією) та досягнутих ним цілей. Показники ефективності інформаційного впливу розробляються під конкретну кампанію, залежно від наявних ресурсів суб'єкта впливу, його цілей, термінів проведення кампанії.

Визначено низку факторів, здатних нівелювати ефективність просування дискурсу суб'єкта впливу: проблеми в організації інформаційної кампанії, успішна протидія опонентів, зміна значущості пропонованого дискурсу.

6. Установлено, що технології інформаційного впливу можна розглядати і як діяльність з конструювання механізмів інформаційного впливу, і як «діяльність над діяльністю», що забезпечує просування дискурсу суб'єкта впливу.

Виділено такі типи технологій інформаційного впливу:

- інформаційні (конструювання інформаційних текстів);
- соціальні (конструювання колективного суб'єкта комунікації і соціальних структур, що створюють і поширюють інформацію);
- ментальні (діяльність з програмування соціетального дискурсу в різних сферах його функціонування: життєдіяльності суспільства, простору соціальних комунікацій, самоорганізації соціетального дискурсу).

Наведено приклади застосування технологій інформаційного впливу провідними світовими країнами (США, Китай, Росія), які будують інфраструктури, що займаються не тільки поширенням інформації, але і просуванням власного дискурсу в світовому масштабі, претендуючи тим самим на авторство дискурсу глобалізації.

7. Виявлено, що стратегії інформаційної безпеки суспільства мають передбачати наявність у ньому якісного соціального дискурсу, який дає можливість суспільству витримувати конкуренцію з іншими суспільствами. Визначено, що суспільство, яке ефективно функціонує; управління простором соціальних комунікацій; управління (ре)конструюванням соціального дискурсу є, і умовами, і критеріями і результатами функціонування якісного дискурсу.

Запропоновано такі основні напрями забезпечення інформаційної безпеки суспільства:

- технологічна конкурентоспроможність держави, забезпечувана високим рівнем розвитку власної науки, що дозволяє протидіяти інформаційно-технологічним впливам інших країн;

- здатність організації міжнародних об'єднань, які створюють системи колективної інформаційної безпеки;

- участь у конструюванні дискурсу глобалізації в якості одного з його авторів.

У рамках запропонованої синергетичної концепції соціально-психологічні механізми інформаційного впливу у ситуації комунікації розгортаються в структуру складноорганізованої діяльності суб'єкта впливу з огляду на його завдання і наявні можливості в конкретній ситуації.

Перспектива подальших досліджень полягає у наповненні запропонованої синергетичної моделі соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу практичним досвідом відповідно до конкретних умов ситуацій комунікації і наявного наукового потенціалу дослідників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Монографія:

1. Плющ А. Н. Социально-психологические механизмы информационного влияния : монография / А. Н. Плющ. – Нежин: Аспект-Поліграф, 2017. – 244 с.

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

2. Плющ А. Н. Концептуальная модель системы политических установок индивидуальных субъектов / А. Н. Плющ // Проблемы політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 72–80.

3. Плющ О. М. Трансформація ролі ЗМІ в умовах глобалізації / О. М. Плющ // Соціальна психологія. – 2007. – Спецвипуск. – С. 62–71.

4. Плющ А. Н. Информационное воздействие на стержневые компоненты системы политических установок / А. Н. Плющ // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 15 (18). – С. 201–211.

5. Плющ А. Н. Коллизии политической субъектности / А. Н. Плющ // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 17 (20). – С. 280–286.
6. Плющ А. Н. Феноменология политической деятельности с позиции субъектного подхода / А. Н. Плющ // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2008. – Вип. 7. – С. 123–132.
7. Плющ О. М. Інформаційні маніпуляції як можливість для саморозвитку / О. М. Плющ // Соціальна психологія. – 2009. – № 3. – С. 40–50.
8. Плющ А. Н. Восприятие художественного текста как проблема / А. Н. Плющ // Психологічні науки: проблеми і здобутки : збірник наук. статей Київ. міжнар. уні-ту й Ін-ту соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2010. – Вип. 1. – С. 142–157.
9. Плющ А. Н. Роль тезауруса при анализе политического текста / А. Н. Плющ // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць; Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2010. – Вип. 10. – С. 250–260.
10. Плющ О. М. Інформаційний вплив на ментальні структури суб'єкта / О. М. Плющ // Соціальна психологія. – 2011. – № 1. – С. 134–144.
11. Плющ А. Н. Эффекты информационного влияния политических субъектов: проблема измерения / А. Н. Плющ // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць; Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 12. – С. 225–234.
12. Плющ А. Н. Конструирование образа социального проекта / А. Н. Плющ // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 28 (31). – С. 287–297.
13. Плющ А. Н. Технологии конструирования позитивного образа политических субъектов / А. Н. Плющ // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2011. – Вип. 94. – Серія «Психологічні науки». – Т. 2. – С. 83–90.
14. Плющ А. Н. Конструирование образа страны потенциальными эмигрантами / А. Н. Плющ // Психологічні перспективи. – 2012. – Спецвипуск. – Т. 2. – С. 49–58.
15. Плющ О. М. Просування експертними організаціями дискурсу політичних суб'єктів / О. М. Плющ // Соціальна психологія. – 2012. – № 1-2. – С. 204–215.
16. Плющ А. Н. Информационное влияние: смысловые трансформации понимания / А. Н. Плющ // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 7. – С. 64–70.
17. Плющ А. Н. Синергетическая модель организации вербальной информации / А. Н. Плющ // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 103. – Серія «Психологічні науки». – Т. 2. – С. 67–72.
18. Плющ А. Н. Групповая дискуссия как элемент технологий формирования представлений о модернизационных процессах в обществе / А. Н. Плющ // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2013. – Вип. 32 (35). – С. 262–277.

19. Плющ А. Н. Программирование социального дискурса / А. Н. Плющ // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2013. – Вип. 33 (36). – С. 244–256.
20. Плющ А. Н. Модель функционирования общественного мнения / А. Н. Плющ // Проблемы політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць; Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Толком, 2013. – Вип. 14. – С. 29–38.
21. Плющ А. Н. Методологические аспекты синергетики / А. Н. Плющ // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2014. – Вип. 121. – Серія «Психологічні науки». – Т. 2. – С. 88–94.
22. Плющ О. М. Суб'єкт в сучасній психології: синергетична методологія аналізу / О. М. Плющ // Педагогічний процес: теорія і практика (серія психологія). – 2017. – № 1 (56). – С. 34–39.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

23. Плющ А. Н. Конструируемый текст идентичности / А. Н. Плющ // Вопросы психологии. – 2018. – № 1. – С. 28–39.
24. Плющ А. Н. Связь субъективной картины мира с эмиграционными намерениями / А. Н. Плющ, Н. И. Басманова, А. А. Лисневская // Вопросы психологии. – 2014. – № 6. – С. 52–65.
25. Плющ А. Н. Нелинейная модель мотивационной сферы личности / А. Н. Плющ, В. А. Бодров, Г. В. Ложкин // Психологический журнал. – 2001. – № 2. – С. 90–100.
26. Плющ А. Н. Среда, полисубъектная среда, сообщество коллективных субъектов / А. Н. Плющ // Рефлексивные процессы и управление. – 2015. – № 1–2. – С. 67–77.
27. Плющ А. Н. Психологические механизмы восприятия информации / А. Н. Плющ // Информационные войны. – 2016. – № 4(40). – С. 90–98.
28. Плющ А. Н. Динамика представлений о будущем у студентов вуза [Электронный ресурс] / А. Н. Плющ, Т. Ю. Кирилина // Социально-гуманитарные технологии. – 2016. – № 2. – С. 100–108. – Режим доступа: <http://sgtjournal.ru/wp-content/uploads/2016/08/14.02.Окончательный-вариант-202.pdf>

Б) Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

29. Плющ А. Н. Об информационном влиянии политических субъектов на электорат / А. Н. Плющ // Социологические исследования. – 2010. – № 1. – С. 77–86.
30. Плющ А. Н. Семантическое пространство восприятия студентами Украины интеграции с Европейским союзом или единым экономическим пространством / А. Н. Плющ // Социологические исследования. – 2013. – № 5. – С. 110–121.
31. Плющ А. Н. Синергетическая модель организации общества / А. Н. Плющ // Социологические исследования. – 2014. – № 10. – С. 14–22.
32. Плющ А. Н. Моя хата с краю (опыт реконструкции языковой картины мира) / А. Н. Плющ // Социологические исследования. – 2016. – № 2. – С. 136–147.

33. Плющ А. Н. Социальное управление в информационном обществе / А. Н. Плющ // Философия и гуманитарные науки в информационном обществе. – 2017. – № 3 (17). – С. 12–20.
34. Плющ А. Н. Представления о собственном будущем студентов России и Украины / А. Н. Плющ, Т. Ю. Кирилина, О. В. Петрунько // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. – 2017. – Вып. 2. – С. 294–303.
35. Плющ А. Н. Дискурс постсоветских стран: западня постколониального мышления / А. Н. Плющ // Труды РАШ. – 2018. – Вып. 15. – С. 156–168.
36. Плющ А. Н. Содержательная валидность психосемантических методик в политической психологии / А. Н. Плющ // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К. : Золоті ворота, 2012. – Вип. 13. – С. 85–97.
37. Плющ А. Н. Консолидирующий потенциал субъектов общества / А. Н. Плющ // Коммуникативные платформы для социальных и медийных инноваций. Материалы 1-й Международной научно-практической конференции. – М.: Академия медиаиндустрии, 2014. – С. 132–141.
38. Плющ А. Н. Качество социетального дискурса как потенциал консолидации социума / А. Н. Плющ // Социология жизни: теоретические основания и социальные практики. – М.: РГГУ, 2016. – С. 108–118.

В) Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Плющ А. Н. Дискурсивная практика информационного пространства / А. Н. Плющ // Наук. записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 36 : Курасівські читання – 2007 : Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії. – К.: Знання України, 2007. – С. 240–246.
40. Плющ А. Н. Синергетическая концепция организации мышления / А. Н. Плющ // Психология человека в современном мире. – Т. 2. (Материалы Всероссийской юбилейной научной конференции, посвященной 120-летию со дня рождения С. Л. Рубинштейна, 15–16 октября 2009 г.) – М.: Изд-во Институт психологии РАН, 2009. – С. 252–258.
41. Плющ А. Н. Способы организации целого как методологическое основание / А. Н. Плющ // Вестник интегративной психологии. – 2010. – Вып. 8. – С. 59–61.
42. Плющ А. Н. Синергетическая методология и теория политической психологии / А. Н. Плющ // Теория и практика российской политической психологии. Материалы научной конференции, посвященной 20-летию кафедры политической психологии СПбГУ, Санкт-Петербург, 23–24 октября 2009 года. / под науч. ред. проф. А. И. Юрьева. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2009. – С. 177–181.
43. Плющ А. Н. Эвристический потенциал синергетической методологии в психологии / А. Н. Плющ // Психологія у суспільстві, що трансформується: матеріали Харківських Міжнародних психологічних читань, присвячених пам'яті О. М. Лактіонова. Квітень 2010 року. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 403–408.

44. Плющ А. Н. Конструирование образа России молодежью Украины / А. Н. Плющ // *Дневник Алтайской школы политических исследований*. – 2012. – № 28. – С. 122–126. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ashpi.asu.ru/prints/pdf/dn28.pdf>
45. Плющ А. Н. Конструирование совместного дискурса в сложноорганизованных сообществах / А. Н. Плющ // *Рефлексивные процессы и управление*. Сборник материалов IX международного научного симпозиума 17–18 октября 2013 г., Москва / Отв. ред. В. Е. Лепский – М.: Когито-центр, 2013. – С. 301–304.
46. Плющ А. Н. Механизмы информационного влияния / А. Н. Плющ // *Развитие современной цивилизации: ответы на вызовы времени: сборник трудов по материалам международной научно-практической конференции 25 ноября 2015 года, г.о. Королев, МГОТУ / под общ. научн. ред. В. А. Смирнова – М.: Научный консультант, 2016. – С. 323–328.*
47. Плющ А. Н. Самозащита в информационных войнах / А. Н. Плющ // *Рефлексивные процессы и управление*. Сборник материалов XI международного научного симпозиума 16–17 октября 2017 г., Москва / отв. ред. В. Е. Лепский – М.: Когито-центр, 2017. – С. 246–250.

АНОТАЦІЇ

Плющ О. М. Соціально-психологічні механізми інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2018.

У дисертації обґрунтовано застосування синергетичного підходу, який дозволяє аналізувати соціальні явища і процеси з мультипарадигмальних позицій. Автором розроблено синергетичну концепцію інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві. Наведено синергетичне розуміння основних використовуваних понять: інформації, дискурсу, інформаційного впливу. Інформаційний вплив проаналізовано як частину соціальної комунікації, метою якої є просування дискурсу суб'єкта впливу (досягнення цілей його життєдіяльності). Сконструйовано синергетичну модель соціально-психологічних механізмів інформаційного впливу, якій властива масштабна інваріантність. Виділено три соціально-психологічні механізми інформаційного впливу: конструювання знакового тексту інформації, створення соціального контексту комунікації, програмування дискурсу споживача інформації. Ці механізми злиті в єдине ціле і діють на споживача одночасно, але кожен із них організований за подобою тексту, що складений з дискретних елементів.

Ключові слова: комунікація, синергетичний підхід, текст, інформація, автор, дискурс, інформаційний вплив.

Плющ А. Н. Социально-психологические механизмы информационного влияния в постиндустриальном обществе. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология, психология социальной работы. – Институт социальной и политической психологии НАПН Украины, Киев, 2018.

В диссертации разработана синергетическая концепция информационного влияния в постиндустриальном обществе. Учитывая множественность уже существующих теоретических и методологических подходов к изучению процессов информационного влияния, автор обосновывает применение синергетического подхода, который позволяет анализировать социальные явления и процессы с мультипарадигмальных позиций. В рамках этого подхода исследователь при анализе целого изучает согласованное взаимодействие его частей, образующих сложноорганизованную целостность, функционирующую на основе процессов самоорганизации. Примером такой модели может служить создание текста, который автор конструирует в соответствии с собственным замыслом.

Приведено синергетическое понимание основных используемых понятий: информации, дискурса, информационного влияния; задана схема продвижения дискурса субъекта влияния в процессе коммуникации. Дискурс определен как (ре)конструируемый субъектом замысел текста жизнедеятельности, включающий набор жизненных целей и программ деятельности по их достижению в предполагаемой ситуации (*текст* жизненного проекта субъекта в *тексте* жизнедеятельности субъекта). Информация рассмотрена как фрагмент дискурса субъекта влияния и представляет собой знаковый текст, содержащий смыслы, заложенные автором в соответствии с его целями. Поступление информации предоставляет возможность коррекции содержания дискурса, что может вести к изменению его организации. Информационное влияние проанализировано не только как влияние информации, но и как часть социальной коммуникации, целью которой является продвижение дискурса субъекта влияния (достижение целей его жизнедеятельности).

Предложена схема продвижения дискурса субъекта влияния в процессе коммуникации. Привлекательность информации приводит к тому, что фрагменты дискурса субъекта влияния становятся частью дискурса потребителя информации. Это позволяет увеличить значимость дискурса субъекта влияния в организации социетального дискурса, что, в свою очередь, предоставляет возможность обустроить жизнедеятельность общества в соответствии с целями субъекта влияния. В ходе коммуникации субъекты общества, реализуя частные цели, конструируют совместный дискурс, являющийся частью социетального дискурса. Происходит «коммуникация в коммуникации», когда коммуникация субъектов является частью процесса воспроизводства социетального дискурса. Получение информации запускает процессы самоорганизации потребителя информации, группового субъекта коммуникации, общества в целом. Влияя информацией на

индивидуальных субъектов, можно воздействовать на социетальный дискурс, трансформируя программу жизнедеятельности общества.

Сконструирована синергетическая модель социально-психологических механизмов информационного влияния, обладающая масштабной инвариантностью. В ней выделены три социально-психологических механизма информационного влияния: конструирование знакового текста информации, создание социального контекста коммуникации, программирование дискурса потребителя информации. Предложенные три социально-психологических механизма слиты в единое целое и действуют на потребителя одновременно, но каждый из них организован по подобию текста, составленного из дискретных элементов. Эти механизмы представляют сложноорганизованную деятельность субъекта влияния, развертывающуюся в зависимости от глубины планирования и сложности организации этой деятельности. При этом непосредственное влияние информации опосредовано социальным влиянием автора информации и индуцированным влиянием дискурса субъекта влияния, которые запускают процессы самоорганизации потребителя информации.

Отмечена комплементарность организации социально-психологических механизмов информационного влияния и психологических механизмов восприятия информации. Если субъект информационного влияния осуществляет сборку текста(ов), то потребитель начинает восприятие информации с деконструкции текста(ов). Взаимодополняемость этих процессов предоставляет возможность осуществления информационного влияния, приводящего к «усвоению» фрагментов транслируемого дискурса.

Выявлено, что стратегии информационной безопасности общества предусматривают наличие у него качественного социетального дискурса. Условиями, критериями и результатами функционирования качественного дискурса являются эффективно функционирующее («здоровое») общество, управление пространством социальных коммуникаций, управление (ре)конструированием социетального дискурса. В условиях глобализации основами информационной безопасности общества на международной арене являются его технологическая конкурентоспособность; способность участвовать в организации международных союзов, создающих системы коллективной безопасности; участие в конструировании дискурса глобализации в качестве одного из его авторов.

Ключевые слова: коммуникация, синергетический подход, текст, информация, автор, дискурс, информационное влияние.

Plyushch A. N. Socio-psychological mechanisms of information influence in a post-industrial society. – Manuscript.

The dissertation for the Doctor degree of Psychological Sciences in specialty 19.00.05 – Social Psychology, Psychology of Social Work. – Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

In the dissertation, the synergetic conception of informational influence in post-industrial society is developed. The author has argued the usage of synergetic approach, which allows analyzing social phenomena and processes basing on multiparadigmality. Besides, the understanding of main terms (society, discourse, information, communications, and informational influence) has been given. Informational influence has been analyzed as the part of social communication, the purpose of which is to promote the discourse of the subject of influence (to achieve the goals of its livelihood). The synergetic model of social and psychological mechanisms of informational influence that possesses a great invariance (self-similarity) has been created. Three social and psychological mechanisms of informational influence (designing of sign-made text of information, creating of communicational social context, programming of informational consumer's discourse) have been designed. They are conglomerated into one integrity, but each of them is designed like the text consisting of discrete elements.

Key words: Communication, Synergetic Approach, Text, Information, Author, Discourse, Information Influence.